

1939-1946 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE BİR DENETLEME VE KONTROL ORGANI OLARAK MÜSTAKİL GRUP'UN YAPISI VE İŞLEVİ

Yard. Doç. Dr. Osman AKANDERE*

GİRİŞ

1923'ten 1946 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), bünyesindeki esaslı değişmeler üzerinde etkili olan üç muhalefet hareketiyle karşılaşmıştır. Bunlardan ilki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'dır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hareketi Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak son bulmuştur. İkinci muhalefet hareketi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, kuruluşundan kısa bir süre sonra kendini feshetmek zorunda kalmıştı. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu 1930 yılında kurulmak istenen Ahali Cumhuriyet Fırkası'da kuruluşundan kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Yine o günlerde kurulmak istenen Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi'nin kurulmasına izin verilmeyerek girişilmek istenen ikinci muhalefet girişimleri böylece sonuçsuz kalmıştı.¹ 1930 yılından 1946 yılına kadar tek ve otoriter bir yapıda kalan ve ilke ve esaslarını 1924 Anayasası'na dahil ettiren ve yönetim ve yönetici unsurlarını devletin yapısına ve teşkilatına hakim ve dahil kılan CHP bir vesayet partisinin niteliklerine de sahip olmuştur. CHP'sine karşı girişilen üçüncü muhalefet İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde görülecek olan Demokratik Parti hareketidir.

Bu muhalefet hareketlerinin yanı sıra 1939-1946 yılları

* S.Ü.Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi.

¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Arba Yayınları, İstanbul 1995, s.562.

arasında CHP'si içinde kalarak, ayrı bir siyasi parti halinde teşkilatlanmayarak ortaya çıkmış olan iki muhalefet girişimi ve hareketi daha vardır. Bunlardan ilki üzerinde duracağımız " Müstakil Grup" diğeri ise 1946 seçimlerinden hemen sonra CHP'si içindeki 35 kadar genç milletvekilinin Recep Peker Hükümeti'ne karşı başlattığı muhalefet hareketidir.²

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir " Müstakil Grup" kurulması,CHP'nin 1939 yılında toplanan 5 nci Büyük Kurultay'ında gerek partiyi ve gerekse hükümeti "denetlemek ve kontrol etmek "amacıyla olmuştur. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde müstakil-bağımsız- milletvekillerinin varlığı 1931 yılına kadar gitmektedir.1931 yılındaki seçimlerde CHP'si yöneticileri,bazı seçim bölgelerinde eksik aday göstererek,parti üyesi olmayan bir grup adayın meclise girmesinin sağlanmasıyla bu husustaki ilk çaba ortaya konmuştu. Nitekim 1931 seçimlerinde 22 seçim bölgesinde 30 milletvekilliği için, 1935 seçimlerinde ise 16 seçim bölgesi için 16 müstakil adaylık belirlenmişti.³

1931 ve 1935 seçimlerinde, ikinci seçmenlere nispeten tercih hakkı bırakan ve CHP'si üyesi olmayan adayların seçilmesine imkân sağlayan " müstakil mebusluk" uygulaması, 1939 seçimlerinden hemen sonra toplanan CHP 5 nci Büyük Kurultay'ın aldığı kararla değişmiştir. Yeni düzenlemeye göre partili milletvekilleri arasından Büyük Kurultay'ın seçeceği ve CHP Meclis Grubu dışında faaliyet gösterecek olan " Müstakil Grup " uygulamasına geçilmiştir. Başlatılan bu yeni uygulamaya rağmen 1939 ve 1943 seçimlerinde sayıları çok az da olsa Meclise müstakil olarak giren milletvekilleri de olmuştur.

² Tunaya,a.g.e.,s.563.

³ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**,Ankara 1992,s.169-177.

I.MÜSTAKİL GRUP'UN YAPISI

A) Müstakil Grup'un Oluşumu ve görevleri

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 5 nci Büyük Kurultayı 29 Mayıs 1939'da Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında toplanmıştır. Bu kurultayda CHP'nin yeni programı ve nizamnamesi ele alınmış ve yapılan görüşmelerden sonra kabul edilmiştir. CHP içinde bazı yapısal değişiklikleri de gündeme getiren bu yeni nizamnamenin en önemli değişikliği "Müstakil Grup"un kurulmasıdır. Kurultayda yaptığı açış konuşmasında Millî Şef İnönü, CHP için bir reform niteliği taşıyan bu değişikliği şöyle açıklamıştır:

*"Büyük Kurultaya takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bin de Müstakil Grubunu düşündük. Büyük Kurultaydan vazife alan ve Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan, intizam ve inzibat içinde şuurulu ve çalışkan, bir müstakil grubun icra mevkiinde olan milletvekilleri ekseriyetine ve hükümetine esash bir yardım temin ederken büyük milletimize de kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümit ediyoruz."*⁴

Müstakil Grup adıyla kurulan bu grubun asıl başkanı, CHP Değişmez Genel Başkanı ve Millî Şef İnönü'dür. Değişmez Genel Başkan, kendisini temsil etmek amacıyla bir "Müstakil Grup Reis Vekili" seçecektir. Müstakil Grup üyeleri, Partinin Büyük Kurultayı tarafından seçilecek ve 21 kişiden oluşacaktı. Bunlar müstakil bir kişilik taşıyacaklardı. Müstakil Grup bünyesinde bir üyelik boşalması halinde, Parti Değişmez Genel Başkanı tarafından yeni üyeler seçilebilecekti. Müstakil Grup üyeleri, parti gurup toplantılarına katılmakla birlikte bu toplantılarda; söz alamayacak, görüş

⁴ Kadri Kemal Kop, Millî Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları, İstanbul 1945, s.35.

bildiremeyecek ve oylamalara katılamayacaklardı. Meclis toplantılarında ise kendi grup kararları doğrultusunda görüş açıklayabilecekler ve oy kullanacaklardı. Müstakil Grup İdare Heyeti, TBMM'nin her toplantı yılının başında Müstakil Grup tarafından seçilecekti.⁵

CHP Nizamnamesine göre Müstakil Grup; Devlet işlerinin iyi bir şekilde yürümesini, parti nizamname ve programının ve büyük kurultay kararlarının en iyi şekilde uygulanmasını, meclis grubu kararına tâbi olmaksızın murakabe edecekti. Yine Müstakil Grup; kendi umumî heyetinin kararı ile hükümete soru yöneltebilecek ve açıklama isteyebilecekti. Ayrıca hükümetten, herhangi bir meselenin, TBMM'de alenen görüşülmesini talep edebilecek ve hükümet için TBMM'de güven oyu isteyebilecekti. Müstakil Grup; nifak, ihtiras ve şahsiyata yer vermeden parti hükümetinin başarılı olması için çalışacaktı.⁶

Yapısı hakkında kısaca bilgi verdiğimiz CHP Müstakil Grubu, siyasî hayatımızda tek-parti olan CHP içinde ve bu partiye mensup üyelere oluşan TBMM'de bir denetleme organı olarak düşünülmüş ve oluşturulmuştur. Ayrıca, hükümet ve parti üzerinde denetimi arttırmak gibi bir gaye de taşıyan bu grup gerçekten de bu işlevi yapabilmiş midir? Bunu, Müstakil Grubun bir denetleme organı olarak TBMM'ndeki yeri ve işlevi olarak ayrıca ele alacağız. Bu nedenle burada esas olarak üzerinde duracağımız konu grubun yapısından kaynaklanan aksaklıklardır.

Öncelikle "Müstakil Grup gerçekten müstakil midir?" sorusuna

⁵ 1939 Nizamnamesinin 125-130 maddeleri Parti Müstakil Grubu ile ilgilidir. Bkz. **CHP Nizamnamesi** (Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir.) Ankara 1939

⁶ Bkz. **CHP Nizamnamesi**, (md.128).

cevap arayalım. Nizamnameye uygun olarak verdiğimiz yukarıdaki bilgilere baktığımızda, bu grubun asıl başkanının CHP Değişmez Genel Başkanı İnönü olduğunu görürüz. Yani İnönü, hem CHP'nin başkanı hem de amacı CHP içinde bir murakabe ve denetleme olan Müstakil Grup'un başkanıdır. Büyük bir zıtlık teşkil eden noktalardan birisi bu husustur. Bu hususa bakarak ortaya konulacak şu kanaat hiç de yanlış olmayacaktır. Millî Şef İnönü; hem CHP'nin Değişmez Genel Başkanı olarak bu partinin politikasını tespit edip yönlendirecek, hem de tespit ettiği ve yönlendirdiği bu politikanın ne ölçülerde ve hangi noktalarda denetlenmesi gerektiğini Müstakil Grup Reisi olarak belirleyecektir.

Yine nizamname hükümlerine baktığımızda, bu grubun; Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında intizam ve inzibat içinde çalışacağını, parti hükümetinin başarılı olmasına yardımcı olacağını ve bunu yaparken de nifak, ihtiras ve şahsiyete sapsak gibi yollara mani olunacağını ifade edildiğini görürüz. Böyle bir çalışma amacı ve şekli olan bir grubun müstakil olması mümkün değildir.

Diğer taraftan Müstakil Grup Üyeleri; CHP'nin parti grup toplantılarına katılmakta ,fakat herhangi bir görüş bildirememekte; sadece dinleyici durumda kalmaktadırlar. Buna karşılık, Müstakil Grup üyeleri Meclis Genel kurul toplantılarında görüşlerini açıklama hakkına sahiptir. Ancak, bu toplantılarda açıklanan görüşlerin ve yapılan tenkitlerin hiç bir hükmiyeti olmamaktadır. Çünkü, bu dönemde TBMM'de siyasî parti olarak sadece CHP mevcuttur. Mecliste ele alınacak konular önce Parti Meclis Grubu'nda ele alınmakta ve görüşülüp karara bağlanmaktadır. Görüşülüp karara bağlanan bir konu üzerinde, TBMM Genel Kurulu'nda partiye mensup mebusların aleyhte konuşmaları ve belirlenen esas dahilinde hareket etmemeleri mümkün değildi. Çünkü, CHP Nizamnamesinin 112. maddesi partiye mensup mebusların, parti grubunca alınan kararlara

uymalarını zorunlu kılmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Parti Müstakil Grubunun parti ve meclis içerisinde etkili olması, partiyi ve hükümeti denetlemesi, bir murakabe ve kontrol mekanizması olarak görev yapması mümkün değildi.

Müstakil Grup'un bir murakabe ve denetleme organı olarak TBMM'deki yeri ve işlevi bahsinde de ifade edeceğimiz gibi bu grup, hiçbir konuda hükümete karşı aleyhte veya çekimser oy kullanmamış, her zaman hükümeti ve kararlarını, diğer parti üyeleri gibi kayıtsız şartsız desteklemiştir. Koçak'ın dediği gibi "Müstakil Grup, müstakil olmaktan çok CHP' li olmuştur"⁷

B) Müstakil Grup'un Üyeleri ve Seçim Usulü

CHP tüzüğüne göre, parti içerisinde seçilen "21 mebus" TBMM'de "Müstakil Grup" u oluşturacaklardı. Nitekim CHP'nin 5. Büyük Kurultayı'nda CHP Başkanlık Divanı, Müstakil Grup üyelerini bir liste halinde Kurultaya önermiş ve bu öneri ittifakla kabul edilmiştir. 1939 Kurultayı esnasında CHP Genel Başkanlık Divanı'nca , bir liste halinde Kurultaya önerilen ve ittifakla kabul edilen Müstakil Grup şu üyelerden oluşuyordu:

" Dr.Hüsamettin Kural(Ağrı milletvekili),Atıf Akgüç(Bursa milletvekili), Fazlı Güleç(Bursa milletvekili),Emin Aslan Tokat (Denizli milletvekili),Zeki Mesut Alsan (Diyarbakır milletvekili), Aziz Akyürek (Erzurum milletvekili), Nakiye Elgün (Erzurum milletvekili), İzzet Arukan (Eskişehir milletvekili), Ali Rana Tarhan (İstanbul milletvekili), Ahmet Şükrü Esmar(İstanbul milletvekili), Ziya Karamürsel (İstanbul milletvekili), Şehime Yunus (İzmir

⁷ Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**,Ankara 1985,s.292-293.

milletvekili), Ali Rıza Türel (Konya milletvekili), Sadri Ertem (Kütahya Milletvekili) Emrullah Barkan (Malatya milletvekili), Rıdvan Nafiz Ergüder (Manisa milletvekili), Hüsnü Kitapçı (Muğla milletvekili), Fuat Sirmen (Rize milletvekili), Kemalettin Kamu (Rize milletvekili), Abdurrahman Naci Demirağ (Sivas milletvekili) Nazım Paroy (Tokat milletvekili)"⁸

3 Haziran 1939'da toplanan Müstakil Grup üyeleri 5 Haziran'da yaptıkları toplantıyla Müstakil Grup İdare Heyeti'ni belirlemişlerdir. Müstakil Grup Reis Vekilliğine ise CHP Değişmez Genel Başkanı ve Millî Şef İnönü tarafından İstanbul milletvekili Ali Rana Tarhan getirilmiştir. Böylece Müstakil Grup'un ilk reis vekili İstanbul mebusu Ali Rana Tarhan olmuştur.⁹ Ali Rana Tarhan'ın bu görevi Müstakil Grup'un varlığını devam ettirdiği CHP'nin 1946'da toplanan II. Olağanüstü Büyük Kurultayına kadar devam etmiştir. Bu kurultayda "Müstakil Grup" kendini fesih kararı alarak lagv edilmiştir.¹⁰ Müstakil Grup'un ilk idare heyeti üyeleri şunlardan

⁸ **CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları**, Ankara 1939, s.165

⁹ Müstakil Grup'un kurulması için 29 Mayıs 1939'da Büyük Kurultaya bir önerge verilmiş, 31 Mayıs 1939'da CHP Genel Sekreteri olan Dr. Fikri Tuzer tarafından kurultayda okunan parti programında Müstakil Grup'un kurulması kararlaştırılmış ve 3 Haziran 1939'da grup üyeleri belirlenmiş ve önerilen liste ittifakla kabul edilmiştir. 6 Haziran 1939'da ise A. Rana Tarhan Müstakil Grup Reis Vekilliğine atanmıştır. Bkz. Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Çev. Gülayşe Koçak, Ankara 1990, s. 10-11; Koçak, **a.g.e.**, s. 233

¹⁰ CHP'nin 10 Mayıs 1946'da toplanan II. Olağanüstü Büyük Kurultayında; Müstakil Grup Reisi A. Rana Tarhan yaptığı konuşmada gruplarının lagv edilmesini şu sözleriyle dile getirmiştir:

"Sayın arkadaşlarım,

Büyük Kurultay'ın şimdi aldığı kararlar, Cumhuriyet Halk partisinin Müstakil Grubu tarihe karışmış bulunuyor. Bu grup milli murakabenin inkişafına hizmet etmek emelinden doğmuştur (...)

Şetimiz, tek partinin murakabesini kafi görmüyorlar, fakat esaslı, büyük farklılardan doğmayacak olan siyasî partilerin yalnız şahsiyat yaparak memleketin

oluşuyordu:

"Müstakil Grup Reisi	CHP Değişmez Genel Başkanı ve Millî Şef İnönü
Müstakil Grup Reis Vekili	Ali Rana Tarhan (İstanbul milletvekili)
Üye	Ali Rıza Türel (Konya milletvekili)
Üye	Hüsnü Kitapçı (Muğla milletvekili)
Üye	Fuad Sirmen(Rize milletvekili)

Müstakil Grup'un bu yapısı 1943 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. Ancak CHP 6 ncı Büyük Kurultayı'nda Müstakil Grup'un hem üye sayısı hem de idare heyeti üyelerinde değişiklikler olmuştur.8 Haziran 1943 tarihinde Ankara'da dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde toplanan CHP Kurultayı'nda Müstakil Grup sayısı 21'den 35 yükseltilmiştir. Müstakil Grup üyeleri Millî Şef İnönü tarafından belirlenmiş ve Kurultay tarafından ittifakla kabul edilmişti. CHP 6 ncı Kurultayı'nın kabul ettiği yeni Müstakil Grup üyeleri şunlardı:

" Rıfki Refik Pasin (Ağrı milletvekili), Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara milletvekili), Ziya Yörük (Ankara Milletvekili), Tahsin Banguoğlu (Bingöl milletvekili), Muhtar Ertan (Bitlis milletvekili), Bülent Osma (Bitlis milletvekili), Hıfzırahman Raşit Öymen (Bolu milletvekili), Şekip Engineri (Burdur milletvekili) Selahattin Batu

bünyesini sarsacağından ciddi endişe duyuyorlar. Bunun için partimizi, içinden kendisine kontrol ettirmeyi geçici bir tedbir olarak ileri sürdüler ve büyük kurultayın tasvibiyle müstakil grup vücut buldu. Şimdi başka siyasî parti kurulmuş olunmasıyla, bu grubun rolü bitmiş oluyor..." **Ayın Tarihi**, N. 1 S0, (Mayıs 1946), s. 14-15

(Çanakkale milletvekili) Şükrü Sökmensüer (Erzincan milletvekili), Zeki Soydemir (Erzurum milletvekili), Necmi Osten (Giresun milletvekili), Kazım Aydar Isparta milletvekili), Dr. Hayrullah Diker (İstanbul milletvekili), Vehbi Sarıdal (İstanbul milletvekili), Ali Rana Tarhan (İstanbul milletvekili), Münir Bilsel (İzmir milletvekili), Tezer Taşkırın (Kastamonu milletvekili), Muhittin Taner (Kayseri milletvekili), Fuat Çobanoğlu (Kırşehir milletvekili), Şevket Turgut (Kırşehir milletvekili), Refik Fenmen (Kocaeli milletvekili), Ali Muzaffer Göker (Kütahya milletvekili), Nasuhi Baydar (Malatya milletvekili), Haldun Sarhan (Manisa milletvekili), Feyzullah Uslu (Manisa milletvekili), Dr.Kemali Beyazıt (Maraş milletvekili), Lütfi Ülkümen (Maraş milletvekili), Sabiha Gökçül (Maraş milletvekili), Süreyya Anamur (Trabzon milletvekili), Esat Tekeli (Urfa milletvekili), Suut Kemal Yetkin (Urfa milletvekili), Yusuf Duygu Karşoğlu (Yozgat milletvekili), Şinasi Devrin (Zonguldak milletvekili), Hamit Pekcan (Kütahya milletvekili)¹¹

Müstakil Grup Başkan Vekili olan Ali Rana Tarhan, Millî Şef İnönü tarafından yeniden bu göreve atanmıştı. Kurultaydan hemen sonra toplanan Müstakil Grup üyeleri, Müstakil Grup İdare Heyetini belirlemişlerdi.Buna göre Müstakil Grup İdare Heyeti sunlardan oluşmuştu:

"Müstakil Grup Reisi	CHP Değişmez Genel Başkanı ve Millî Şef İnönü
Müstakil Grup Reis Vekili	Ali Ranâ Tarhan(İstanbul milletvekili)
Üye	Münir Bilsel(İzmir milletvekili)
Üye	Ali Muzaffer Göker(Kütahya milletvekili)

¹¹ Koçak,a.g.e.,s.343.

Üye	Süreyya	Anamur(Trabzon
	milletvekili)	
Üye	Şinasi	Devrin(Zonguldak
	milletvekili)	

Yukarıdaki bilgilerden anlaşılacağı üzere 1943 'de toplanan CHP 6 ncı Büyük Kurultayı'nda Müstakil Grup'un hem üye sayısı hem de idare heyeti üye sayısı artırılmıştır.

II . MÜSTAKİL GRUP'UN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ YERİ VE İŞLEVİ

A)Müstakil Grup'un Çalışma Şekli ve Faaliyetleri

Müstakil Grup CHP Nizamnamesi'nin kendisine tanıdığı sınırlar çerçevesinde çalışmalarını parti çevresinde ve mecliste olmak üzere iki alana yönlendirmiştir.

1.Müstakil Grup'un Parti Grup Çalışmaları

Grup üyeleri Meclis'teki encümenlerde görev almışlar ve ayrıca uzmanlık alanlarına göre de devletin iş kollarına göre iş bölümü yapmışlardır. Grup toplantıları her hafta düzenli olarak yapılmış, ayrıca gerekli görüldüğünde de özel toplantılar yapılmıştır.

Müstakil Grup üyeleri kendi aralarında oluşturdukları 3-5 kişilik ön izleme komisyonları ile önemli meseleleri Meclis Genel Kuruluna gelmeden önce incelemeyi esas olarak belirlemişler ve bu konuda gerekli çalışmaları yapmışlardır.

Grup çalışmalarında; hem Mecliste ele alınacak konular hem de Parti genel Kurulu ile Hükümetlerin karar ve uygulamalarından gerekli görülenler görüşülmüş ve tartışılmıştır. Müstakil Grup'un

meclisteki grup toplantılarına gerekli görüldükçe Başbakan ve bakanların çağrılarak kendilerinden açıklayıcı bilgiler alınmıştır.

Müstakil Grup'un 1939-1943 yılları arasında yüz otuz altı grup toplantısı yapmış ve bu toplantılarda; Mebusların teşrii masuniyeti,mali senenin takvim yılı ile birleştirilmesi,Arzuhal Encümeni kararlarının sınırlandırılması,Cephe gerisi ve pasif korunma,Harp maliyesi,Maarif işleri,Nesebi gayri sahih çocuklar,Ticaret odaları ve meslek teşkilatı,Hayat pahalılığı,Sıhhi durum ve sosyal yardım gibi konuları ele almış ve bu konular üzerinde çalışmalar yapmıştır.¹²

Yine Müstakil Grup 1943-1946 yılları arasında yüz sekiz toplantı yapmış ve 49 değişik konu üzerinde raporlar hazırlanmıştır. Müstakil Grup'un bu dönemde ele aldığı konuların belli başlıları şunlardır; Tifüsle mücadele,Pasif Korunma,Toprak Mahsulleri vergisi,Harp ekonomisi,Bütçelerin tetkiki,Memurlara yardım. Gayrimenkul Kira bedelleri,Sosyal yardım,Memleketimizde zirai kredi ve köylünün ekonomik teşkilatlandırılması, Adliye Vekâleti işleri,İnhisar fiyatlarının artırılması,İktisadi devlet teşekkülleri,Basın yayın işleri,Danıştay işleri,Türk parasının resmi harici kıymeti, Din İşleri Reisliği,İstatistik Umum müdürlüğü işleri,Sağlık ve Sosyal yardım işleri,Devlet arşivi gibi.¹³

2. Müstakil Grup'un Meclis Çalışmaları

Tıpkı parti grup toplantılarında olduğu gibi,Müstakil Grup üyeleri meclis çalışmalarına düzenli katılmışlardır. Müstakil Grup

¹² Bu konu hakkında bkz. Cumhuriyet Halk Partisi 6 ncı Büyük Kurultayı'na Sunulan Cumhuriyet Halk Fırkası Müstakil Grup Raporu, Ulus,(12.6.1945).

¹³ C.H.P. Büyük Kurultayının 10 Mayıs 1946 Olağanüstü toplantısına sunulan C.H.P. Müstakil Grubu Raporu ve Ekleri, Ankara 1946,s.1-455.

Meclis Grubu her hafta düzenli olarak toplanmıştır. Grup üyelerinden görevlendirilmiş olan milletvekilleri, Meclis alt komisyonlarında uzmanlık alanlarına göre görev almışlar ve önemli işler görüşülürken, bu komisyon üyeleri bilgi vermişlerdir.

Müstakil Grup'un Mecliste ele alacağı konular önce Parti Grup toplantısında ele alınır,encümen çalışmaları esnasında takip edilir ve ondan sonra Meclis Genel Kuruluna getirilirdi.

Müstakil Grup üyeleri Meclis'te çok sık olarak söz almamışlar ve müdahalelerde bulunmamışlardır. Bunun gerekçesi olarak ta "kanun tekliflerinin encümenlerden tamamlanarak çıkmış olması ve gerekli konular üzerinde Grupa davet edilen Bakanlarla önceden yapılan görüşmeler ve varılan uzlaşmalar " gösterilmiştir.¹⁴

Müstakil grup üyeleri; Hükümetin program ve beyannameleri,bütçe müzakereleri, Harici siyasi anlaşmalar,Memurlar baremi, Milli Korunma, Varlık Vergisi, Teknik öğretim, Harp Ekonomisi gibi önemli konularda ortak görüşlerini Meclis kürsüsünden dile getirmişlerdir.

B). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bir denetleme ve Kontrol Organı olarak Müstakil Grup'un Yeri ve İşlevi

Yapısı ve çalışma şekli hakkında kısaca bilgi verdiğimiz CHP Müstakil Grubu, siyasî hayatımızda tek-parti olan CHP içinde ve bu partiye mensup üyelere oluşan TBMM'de bir denetleme organı olarak düşünülmüş ve oluşturulmuştur. Ayrıca, hükümet ve parti üzerinde denetimi arttırmak gibi bir gaye de taşıyan bu grup gerçekten

¹⁴ Bkz. Cumhuriyet Halk Partisi 6 ncı Büyük Kurultayı'na Sunulan Cumhuriyet Halk Fırkası Müstakil Grup Raporu, **Ulus**,(12.6.1945).

de bu işlevi yapabilmiş midir? İşte burada ele alacağımız konu , Müstakil Grup'un bir denetleme ve kontrol organı olarak TBMM'deki yeri ve işlevi olacaktır.

CHP'nin 5. Büyük Kurultayında yaptığı konuşmada CHP Genel Sekreteri Fikri Tuzer, Müstakil Grup'un kuruluş amaçlarını şöyle açıklamaktaydı:

*"Çeyrek asırlık siyasî tarihimizin pek dağdalı geçen safahatı göz önüne getirilirse, tek fırkalı kalmanın, aziz ve mübarek vatanımızın yüksek menfaatlerine uygun bir siyaset olduğu teslim edilir; fakat buna mukabil tek bir siyasî teşekküle mensup azadan vücut bulan bir mecliste kendini tenkit ve murakabe imkanlarının da teminine zaruret bulunduğu ret ve inkar edilemez bir hakikattir... (Parti Müstakil Grubu'nun) bu pek hayati vazifeyi tamamıyla başarabilecek dinç bir kuvvet, zinde bir uzviyet olacağına kani bulunuyorum."*¹⁵

Yukarıdaki bu konuşmasında tek-parti yönetimini Türkiye'nin yüksek menfaati için en iyi bir yönetim olarak gördüğünü söyleyen CHP Genel Sekreteri Tuzer'e göre, Müstakil Grup, tek-partiye dayanan TBMM'de bir tenkit ve denetleme organı olacaktır. Yine Müstakil Grup'un ilk Başkan vekilliğini yapan Ali Rana Tarhan'ın ifadesiyle "tek partili Türk Halk İdaresinin dehasından doğmuş bir murakabe cihazı" olan Müstakil Grup; devlet işlerinin iyi bir şekilde yürütülmesini sağlayacak, Parti Nizamname ve Programı ile Büyük Kurultay kararlarının en iyi bir şekilde uygulanmasını Meclis Grubu kararına bağlı olmadan denetleyecekti. Müstakil Grup, bu görevleri intizam ve inzibat içerisinde yerine getirirken; nifak ve anarşiye yer vermemeye çalışacaktır.

¹⁵ CHP Genel Sekreteri Fikri Tuzer'in bu konuşması için bkz. **CHP. 5. Büyük Kurultay Zabıtları**, Ankara 1939, s. 31.

TBMM'de bir nevi muhalefet rolünü üstlenecek olan ve meclisi çeşitli partiler rejimine alıştırmayı da amaçlayan Müstakil Grup'un, kuruluşundaki sakatlık ve faaliyet alanının tamamen dar bir çerçeveye sıkıştırılmasından dolayı, TBMM'de fonksiyonel bir rol oynayarak kendinden bekleneni vermesi imkansızdı. Çünkü müstakil grup, CHP teşkilatından ve parti manzumesinden ayrı, kendi kendine ve bağımsız olarak siyasî bir mevcudiyet ortaya koyan ayrı bir teşekkül değildir. Müstakil Grup, CHP teşkilatından ayrı bir hüviyet kazanmış bir organ değildir. Uran, "Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı ve Cumhurbaşkanı İnönü'ye bağlanan Müstakil Grup'un fonksiyonunu yerine getiremeyeceğini, çünkü Müstakil Grup'un bağlı olduğu parti başkanının verdiği direktiflere göre devlet faaliyetlerini düzenleyecek bir partiyi ve onun hükümetini tenkit edecekti" diyerek bu grubun aslında Müstakil bir hüviyet taşımadığını belirtmiştir.¹⁶

Gerçekten de CHP'nin siyasî hayatımızda tek-parti olarak bulunduğu bir dönemde , bu partiye bağlı olduğu kabul edilen fakat görevinin, partiyi ve hükümeti denetlemek olduğu belirtilen bir organın dinamik ve etkili bir tavır takınması, yani fonksiyonel bir işleve sahip olması mümkün değildi. Millî Şef döneminde tayin tarzıyla oluşturulan TBMM'de, bütün kuvvetlerin parti ve hükümet liderlerinde olduğunu bilen bir mebusun ya da meclis içerisindeki bir grubun açık bir şekilde partiyi ve hükümeti eleştirmeye kalkması kendi geleceğini tehlikeye atması demektir. Bunun böyle olduğunu CHP'nin TBMM'deki bütün mebusları gibi Müstakil Grup üyeleri de çok iyi bilmektelerdi.

İşin bir diğer yönü, Müstakil Grup'un faaliyet alanının daha başlangıçta CHP Nizamnamesiyle sınırlandırılmasıydı. Müstakil Grup üyeleri, Parti Meclis Grubu toplantılarına kendileri de aynı partiye

¹⁶ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959,s.344.

mensup bulunmalarından dolayı katılabileceklerdi. Ancak, bütün tek-parti yönetimi boyunca önemli meselelerin görüşüldüğü ve karara bağlandığı Parti Meclis Grubu toplantılarında, Müstakil Grup üyeleri görüşlerini açıklayamayacak ve yapılan oylamalara katılamayacaklardı.¹⁷ Böylece esas tenkit ve denetlemelerde bulunabilecek, görüşleriyle alınan kararlar üzerinde yapıcı olabilecek Parti Meclis Grubu toplantılarında Müstakil Grup üyelerinin hiç bir etkinlik ve fonksiyonları olmamaktadır. TBMM Genel kurul toplantılarında Müstakil Grup üyelerinin, grup kararına göre düşünce ve görüşlerini açıklama hakları vardı. Ancak burada yapılan konuşmaların, uyarıların ve tenkitlerin hiç bir hükmiyeti olmamaktaydı. CHP Nizamnamesi gereğince, Parti Grubunda görüşülerek kabul edilen kararlara partili bütün mebusların uyması gerekiyordu. Bunun sonucu olarak, Meclis Genel Kurulu'nda yapılan tenkitler ve açıklamalar hiç bir işe yaramıyor, sadece Meclis zabıtlarına geçmekle kalıyordu. Burada yapılan oylamalarda partiye mensup bütün mebuslar, alınan kararın lehinde oy kullanıyorlar, daha doğrusu kullanmak zorunda kalıyorlardı. Görüldüğü gibi, Müstakil Grup üyelerinin alınan kararlar üzerinde olumlu ve ikna edici de olsa yapacağı konuşmasının Meclis Genel Kurulu'nda hiç bir etkisi ve hükmiyeti olmamaktadır.

Müstakil Grup'un yukarıda açıkladığımız vasıflarıyla sunî bir grup olduğu, içeriye ve dışarıya karşı "sözde bizim Meclisimizde de bir tenkit ve denetleme organımız vardır" imajının yattığı açıkça bellidir. Daha doğrusu "dostlar alışverişte görsün" anlayışıyla hareket edildiği açıktır. Dolayısıyla o dönemle ilgili yazılan eserlerde ve o yılları yaşamış kişilerin hatıralarında belirttikleri gibi "bu grubun müstakil olmaktan ziyade CHP'li olduğu ve her konuda hükümete destek vererek, CHP'li mebuslardan daha fazla hükümeti

¹⁷ Bkz. CHP Nizamnamesi 125.md.

destekledikleri" sonucu yanlış bir değerlendirme değildir. Nitekim Cihat Baban, Müstakil Grup'u ele aldığı bir makalesinde "dışarıdan bakıldığı zaman, Müstakil Grup'un durumu Partinin icraatını tasvip etmekten öte gitmeyen bir manzara arz ediyordu (...) Grup namına Rana Tarhan ve zaman meclis kürsüsünde görülmüş ise daima hükümeti tasvip etmiş ve yapılması lazım gelen tenkitlerle hesap soracağına, daima muvaffakiyet, dilek ve temennilerinde, çok defa Halk Partili arkadaşlarını geride bırakacak şekilde kürsüden inmiştir." demektedir.¹⁸

Müstakil Grup'un, gerek kendi toplantılarında ve gerekse Meclis Genel Grubu'nda, çok defa esaslı tenkitler yaptığını ve grup üyelerince kabine üyelerinin sıkıştırıldığını söyleyen Uran, devamla esasen bu kadarının Halk Partisinin ana grup toplantılarında da yapıldığını ve hatta daha sert ve saygısızca yapıldığını belirtmektedir. Müstakil Grup'un kendinden bekleneni veremediğini söyleyen Uran, hatıralarının bu kısmında Müstakil Grup'la ilgili değerlendirmesini şöyle sürdürmektedir: "...Meclisin alenî toplantılarında ise müstakil grup, asıl ana parti grubundan daha çekingen, daha ihtiyatlı davranırdı. Öte taraftan başı yine Halk Partisi Genel Başkanına bağlı ve yalnız adı müstakil olduğunu herkesin bildiği böyle sunî bir muhalefet ve tenkit unsurundan emniyet edip de, sonuna kadar kimse de bir şey ummamıştı ve sunilik grubun büyük zaafı olmuştur."¹⁹

Müstakil Grup'un, gerek kendi grup çalışmaları ve gerekse Meclisteki çalışmaları hakkında, grubun CHP'nin 6. Büyük Kurultayı'na sunduğu faaliyet raporu sayesinde bilgi sahibi

¹⁸ Cihat Baban, "Üzkürü Mevtaküm Bilhayr", *Tasvir*, (12.5.1946).

¹⁹ Uran, *a.g.e.*, s. 344-345.

olmaktayız. ²⁰ Buna göre, Müstakil Grup her hafta düzenli olarak toplanmaktadır. Ayrıca gerekli olduğu ve ihtiyaç hissedildiğinde de grup toplantılar yapmıştır. Diğer taraftan gruba mensup üyeler, meclis alt komisyonlarında ihtisaslarına göre görev almışlar ve önemli işler grupça görüşülürken, bu komisyon üyeleri bilgi vermişlerdir. Müstakil Grup kendi bünyesindeki çalışmalarında; Meclis'te görüşülecek konular, Parti Meclis Grubu'nda konuşulan işler ve hükümetin karar ve icraatlarından lüzumlu görülenler hakkında görüşme ve tartışmalar yapmıştır. Yine, gerektiğe başvekil ve vekillerin huzurunda yapılan görüşmelerde, hükümetten yeni ve tamamlayıcı bilgi alınmış ve yapıcı tenkitlerde bulunulmuştur.

Müstakil Grup'un Meclis Genel Kurulu'ndaki faaliyetlerinde ise, encümenlerde bulunan grup üyelerinin açıklamaları ve önemli işlerde hükümet üyelerinden alınan bilgiler nedeniyle, mecliste sık sık müdahalelerde bulunmasına gerek olmadığı belirtilmiştir. Grup raporunda; Hükümet programlarının ve beyannamelerinin Meclis'te görüşülmesi sırasında, bütçe müzakerelerinde, haricî siyasi anlaşmaların görüşülmesinde, Millî Korunma ve Varlık Vergisi kanunlarının kabul edilmesi sırasında, grup görüşünün Meclis'te açıklandığı ifade edilmiştir.

Müstakil Grup Raporu'nun dikkat çekici noktalarından biri de, gerek Parti Grubu'nda ve gerekse Meclis Grubu'nda vazife yaparken göz önünde bulundukları esasların belirtilmesidir. Bu esaslar; "Büyük Kurultayca bize emanet edilen vazifeyi Genel Başkan'ın direktiflerine uygun olarak bir intizam ve inzibat içinde başarmağa çalışmak Parti Meclis Grubunun tamamlayıcı bir cüzü olduğumuzu bir an bile unutmamak, tek ve toplu tenkitlerimizin bilgi ve tetkike

²⁰ Bu raporun tam metni, " Cumhuriyet Halk Partisi 6. Büyük Kurultayına Sunulan Cumhuriyet Halk Partisi Müstakil Grup raporu" adıyla Ulus Gazetesinde yayınlanmıştır. Bkz. **Ulus**, (12.6.1943).

dayanmasına müspet ve yapıcı olmasına dikkat etmek, icra makamlarının karşılaştıkları büyük güçlükleri takdir ve idrak eylemek" şeklinde raporda yer almıştır.²¹ Görüldüğü gibi Müstakil Grup, yaptığı faaliyetlerde bir tenkit ve denetlemeden ziyade destek ve yardıma yönelik bir yolu takip etmiştir. Müstakil Grup; düzenli olarak toplantılara katılmak, meclis alt komisyonunda çalışmak, yapıcı nitelikte tenkitler yapmak ve aydınlatıcı bilgiler almak gibi, mecliste bir grup olarak yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Ancak bu yükümlülükler, asla kuruluş gayesinde ifade edilen bir tenkit ve denetleme amacıyla olmamış, partiye her konuda yardımcı olmaya yönelik olmuştur.

Müstakil Grup'un, her türlü şahsî mülâhaza ve ihtirasların üzerinde kalarak, tenkitlerini gerek toplu, gerekse tek olarak bilgi ve tetkike dayandırması, memleketimizde nezih ve temkinli bir müzakere ve münakaşa havasının gelişmesini sağlaması gerektiğini söyleyen Ahmet Emin Yalman devamla şöyle demektedir:

"Son dört sene içinde Müstakil Grup, ruh bakımından ideâl vasıflara uygun bir şekilde çalışmıştır. Fakat murakabesinin esaslı, plânlı, hedefli ve tesirli olduğunu ve umumî hayatta ve hatta TBMM'nin çerçevesi içinde belli başlı bir iz bıraktığını söylemek oldukça güçtür (...)

Fakat memleketin muhtaç olduğu hakikî ve tesirli murakabenin bu şekilde temin edileceğini iddia edersek kendimizi boşu boşuna aldatmış oluruz (...) Meclis'te ara sıra söylenen sözlerle ve nazikâne imalarla murakabe ihtiyacı karışlanamaz."²²

²¹ Bkz. Müstakil Grup Raporu, **Ulus**, (12.6.1943)

²² Ahmet Emin Yalman, "Murakabe Nasıl Olmalı", **Vatan**, (13.6.1943).

Görüldüğü gibi Yalman, bir grup olarak Müstakil Grup'un kendinden bekleneni verdiğini, ama yapması gereken asıl vazife olan tenkit ve denetlemeyi unuttuğunu belirtmektedir. Millî Şef İnönü de 6. Büyük Kurultay'da yaptığı konuşmasında Müstakil Grup hakkında şunları söylemiştir::

"...Parti Müstakil Grup'unun ilk tecrübe olarak dört senelik çalışması, verimli ve iyi neticeli sayılır. Kurultay'dan aldığı vazifeyi ifa ederken mecliste ahengi muhafaza eden (...) hükümete yardımcı olmayı göz önünde tutan müstakil grup üyelerine teşekkür etmeği borç bilirim. Bu yeni teşekkülün iyi bir istikbali olduğuna, tek parti içinde yeni bir murakabe teminatı getireceğine inanıyoruz (...)"²³

Millî Şef İnönü'nün asıl başkanı olduğu ve takip ettiği politikasını kendisinin çizdiği Müstakil Grup için söylediği yukarıdaki sözlerde, tek parti yönetimi içinde bir murakabe teminatı olarak görülen Müstakil Grup'a övgü vardır. İnönü'nün bu ve buna benzer sözleri, onun çok-partili bir demokrasiyi düşünmediğini gösteren birer vesika niteliğindedir.

CHP'nin 1943'te toplanan 6. Büyük Kurultayında, Müstakil Grup'un neden Meclis'te sık sık söz alarak tenkit ve münakaşalarda bulunmadığı konusundaki eleştirilere cevap veren Grup Başkanvekili Ali Rana Tarhan, grubun Meclis'te yaptığı bu çalışma şeklini savunarak "Müstakil Grup'un ayrı bir mesaî tarzı bulmasına lüzum yoktur zannediyorum ve bunda bir fayda görmüyorum."²⁴ demiştir.

Müstakil Grup, TBMM'deki işlevini, Millî Şef İnönü'nün ve

²³ İnönü'nün bu konuşması için bkz. Kop, a.g.e., s. 161 -166

²⁴ Ali Rana Tarhan'ın bu konuşması için bkz. Ulus, (11 .6.1943).

CHP çevrelerinin kendinden bekledikleri, partiye ve onun hükümetlerine yardımcı olma şeklinde sürdürmüştür. Hatta hükümetlere yardımcı olma politikasını o kadar ileri götürmüşlerdir ki, pek çok yönüyle eleştiriye açık olan Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi Kanunu gibi kanunların kabul edilmesinde ve uygulanmasında CHP'lilerden daha fazla hükümetlere destek vermişler ve taraf olmuşlardır. Oysa bu kanunlar bir çok partili tarafından TBMM'de tenkit edilmiş ve aksayan yönleri dile getirilmiştir. Kısacası Müstakil Grup, hükümetlerin icraatlarını ve kararlarını CHP'li mebuslardan daha fazla desteklemiş ve tasvip ederek "kraldan çok kralcı" olmuştur. Nitekim Giritlioğlu bu grup için "Ana parti olan CHP'ye karşı ciddi bir muhalefet vazifesini yapmak şöyle dursun, CHP derecesinde meseleleri tenkit edemez duruma geldi." ²⁵ diyerek, grubun bu özelliğini belirtmeye çalışmıştır.

SONUÇ

Millî Şef İnönü'nün, çok-partili hayata geçişte bir aşama olarak gördüğü ve kendisinin başkanlığını yaptığı bir tek-partiden yani CHP içinden yine kendisinin başkanı olduğu bir Müstakil Grup çıkarması, bu çabanın daha başlangıçta istenilen amaca hizmet edemeyeceğini ortaya koymaktadır. Müstakil Grup, iktidarı elinde bulunduran ve bağrından çıktığı CHP'ye karşı muhalefet görevi yapamamış, CHP hükümetlerine her konuda destek vermiş ve hatta meseleleri CHP derecesinde tenkit etmemiş ve ele almamıştır.

Türkiye'de tek-parti yönetiminde, partinin bir denetleme organı olarak düşünülen bu grubun pratikte demokratik hayatımıza hiç bir faydası olmamıştır. Müstakil Grup denemesi, bir ülkede bizdeki gibi

²⁵ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, c.1, Ankara 1974, s.149.

"tek-parti, tek-meclis, tek-şef" anlayışına dayanan yönetim yapılarında; demokrasinin gelişmesine hizmet edeceğiz, parti ve meclis içerisinde tenkit ve murakabe usulünü getireceğiz, ileride çok-partili hayata geçiş için deneme yapacağız, gibi sebeplerle suni olarak yaratılan teşebbüslerle demokrasinin gelmeyeceğini ve yerleşmeyeceğini göstermiştir. Yine Müstakil Grup denemesi, Türkiye'de tenkitli fikirlerin; göstermelik kuruluşlarla, başka fikir ve programların baskısı altında başarılı olamayacağını göstermiştir. Hani derler ya "Merhum iyi adamdı, kimseye zararı olmadı, etliye sütlüye karışmadı ve bu fanî alemde hoş denecek bir sada dahi bırakmadan göçtü gitti", işte bizim Müstakil Grubumuz da aynı şekilde bir hoş sada dahi bırakmadan göçüp gitmiştir. Çünkü arkasından yazılan ve söylenenler, bu denemenin başarısız olduğu, Millî Şef'in ve CHP'nin güdümünden çıkmadığı ve gerçekten hiç müstakil olmadığı şeklindedir.

Müstakil Grup hakkında bizim yukarıda belirttiğimiz şekilde pek çok görüş ileri sürülmüş ve değerlendirme yapılmıştır. Nitekim Tunaya, Müstakil Grup için "...hiç bir zaman muhalefet göstermemiş ve çok partili rejime intikal sırasında silik ve renksiz kalmıştır." demektedir.²⁶ Yine Goloğlu, Müstakil Grup'la ilgili değerlendirme yaptığı satırlarında: "...Müstakil Grup adlı örgütün niteliği; Halk idaresi, Ulusal Egemenlik, Demokratik rejim, Çok Partili Düzen İdeallerini gerçekleştirmeye elverişli değildi, hatta bu ideale karşıtı." diyerek aynı kanaatleri taşıdığını göstermiştir.²⁷

İktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden seçilen bu grubun demokratik bir denetleme yapamayacağını belirten F.H. Tökin de Müstakil Grup'la ilgili görüşlerini şöyle devam ettirmektedir:

²⁶ Tunaya, a.g.e., s. 563.

²⁷ Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi*, Ankara 1974, s.18.

"Bu grup, milletin tam ve genel isteğiyle iktidar partisinin karşısına çıkamıyordu (...) Siyasî bir denetleme işini güçle bir şekilde başarmaktan yoksundu. Bu deneme gerekli demokratik idare sistemini uygulayamadı." ²⁸

Konuya yaklaşımı aynı olmakla beraber Yetkin yaptığı değerlendirmede Millî Şeflik kurumunun bulunduğu bir ülkede "Müstakil Grup" gibi girişimle şayet başka bir amaca yönelik değilse bir aldatmaca olduğunu belirtmektedir. Yetkin, İnönü'ye Millî Şeflik tanınırken, diğer taraftan Müstakil Grup gibi girişimlerle çok partili demokratik düzene geçmenin amaçlanmasının bir anlam taşımayacağını ve Müstakil Grup'un TBMM'deki işleviyle bu anlamın taşınmadığının gösterildiğini söylemektedir. ²⁹

Müstakil Grup'un kurulma amacının, bir dış politika konusu olarak değerlendirilebileceğine ilişkin bir kanaat de, Koçak tarafından belirtilmektedir. Koçak, Türkiye'nin batılı demokrat ülkeler ile aynı ittifaka girmek yolunda epey mesafe alındığı bir dönemde "Türk yöneticilerin kendilerini 'liberal' eğilimde bir yönetim olarak göstermek istemelerinin böyle bir teşebbüse geçilmesini gerekli kıldığını belirtmektedir. ³⁰

²⁸ F.Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi(1839-1965)**, İstanbul 1965, s.76.

²⁹ Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi(1930-1945)**, Ankara 1983, s.181.

³⁰ Koçak, a.g.e., s.233.